 <https://doi.org/10.30563/turklad.1341554>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 11.08.2023
Kabul Tarihi / Accepted date : 17.11.2023
Yayın Tarihi / Date published : 20.12.2023

Atıf / Citation

Camalı, D. (2023). Latin ve Kiril Grafikli Saha (Yakut) Alfabelerinin Tarihi. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 355-362.

LATİN VE KİRİL GRAFİKLİ SAHA (YAKUT) ALFABELERİNİN TARİHİ
History of Sakha (Yakut) alphabets with latin and cyrillic graphics
DİLBER CAMALI¹

Öz

Çarlık Rusyasının hâkimiyeti altında yaşayan Türk halklarının alfabe süreci hemen hemen aynı kaderi paylaşmıştır. Aynı zamanda Türkçe konuşan halklar arasında Ruslaştırma politikasını yürütebilmek için Rusya'nın öncelikle bu halkların dillerini bilmesi gerekiyordu. Bunun için azınlık halkların alfabeti oluşturulmalı idi. Rusya, misyonerlik faaliyeti dolayısıyla tanrıci ve Şamanist inanca sahip olan Türk halkları arasında bu politikayı daha rahat yürütebilmiştir. Bu nedenle bir asır içerisinde defalarca alfabe değiştirilmiştir. Latin alfabetine ilk geçen Saha Türkleri olmuştur. Birkaç versiyonda (Kiril grafikli Saha alfabeti ve Latin grafikli Saha alfabeti) hazırlanarak her biri birkaç yıl yürürlükte olmuştur. Günümüzde ise 1939 yılından bu yana Saha Türkleri 40 işarettten ibaret Kiril grafikli Saha alfabetini kullanmaktadırlar. Fakat A.S. Novgorodov'un oluşturduğu Latin harfli Saha alfabeti de uzun zaman kullanılarak eğitimin önünü açmıştır. Bu makalede Latin grafikli Saha alfabetinin ve Kiril grafikli Saha alfabetinin tarihi araştırılmış, her iki alfabenin avantajları ve dezavantajları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saha, Grafikli, Alfabe, Latin, Kiril

Abstract

The alphabet process of the Turkic peoples living under the rule of Tsarist Russia shared almost the same fate. At the same time, in order to carry out the policy of Russification among the Turkic-speaking peoples, Russia first needed to know the language of these peoples. For this, the alphabet of minority peoples had to be created. Thanks to his missionary activity, he was able to carry out this policy more easily among the Turkic peoples who have tengrist and shamanistic beliefs. For this reason, alphabets have been changed many times in a century. Sakha Turks were the first to use the Latin alphabet. It was produced in several versions the

¹ Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi adına Dilcilik Enstitüsü Türk dilleri bölümü, Azerbaycan/ Bakü.
El-mek:dilber.mehdiyeva@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2726-5733>

Sakha alphabet with Cyrillic graphics and the Sakha alphabet with Latin graphics, each of which has been in force for several years. Finally, since 1939, Sakha Turks have used the Sakha alphabet with Cyrillic graphics consisting of 40 signs. But the Yakut alphabet with Latin letter created by A.S.Novgorodov paved the way for education that has been used for a long time. In this article, the history of the Sakha alphabet with Latin graphics and the Sakha alphabet with Cyrillic graphics were researched, and the advantages and disadvantages of both alphabets were explained.

Keywords: Sakha (Yakut) Language, Graphical, Alphabet, Latin, Cyrillic

1. Giriş.

Rus İmparatorluğu, Ruslaştırma politikasını bünyesine dâhil olan tüm halklara uygulamıştır. Bu nedenle imparatorluk içindeki halklar kendi dillerinde eğitim alamadılar. Aynı zamanda Türkçe konuşan halklar ve diğer azınlıklar arasında Ruslaştırma politikasını yürütmek için Rusların öncelikle bu halkların dilini bilmesi gerekiyordu. Daha önce bu iş için tercümanlar kullanılıyordu. Dolayısıyla bu politikanın yerli halklara ve Sahalara aynı anda uygulanabilmesi için önce Sahacanın öğrenilmesi ve yazılması gerekiyordu. Ancak her şeyden önce, yazı yazmak için alfabeye ihtiyaç vardı.

Çarlık Rusyası bu işi kilise misyonerleri aracılığıyla yapmaya başladı. Küçük milletler arasında Hristiyanlığı yaymayı amaçlayan Ruslar, Rus dilini ve kültürünü de bu yolla yani din adına yayacaklardı. Yakutya Rus işgaline uğradıktan sonra, buraya Kazan'dan dört tane de rahip gönderilmişti (Zaxarov, 2014:7). Onlarla beraber din kitapları ve kilise malzemeleri de getirildi.

Bundan önce Sahaca'ya birçok kitap çevrildi. İlk olarak ise dinî kitap İncil Sahacaya çevrildi. Çeviri faaliyetlerinin başlanması nedeniyle, Saha alfabesinin geliştirilmesine ihtiyaç vardı. 1919 yılında Pravoslav din adamı G.J. Papov tarafından Sahaca'ya çevrilen dini kitapla birlikte İrkutsk şehrinde ilk Yakut alfabesi basıldı. G.J. Papov, Sahaca'yı bilmemesine rağmen Sahalar için Rus alfabesine dayalı bir Kiril alfabesi hazırladı. Bu alfabe ünsüzleri, ünlüleri ve diftongları içeriyordu. Bu alfabe ile yazılan Sahaca metin tahrif edilmiş, Sahaca'nın kendine has ses sistemi bu alfabede dikkate alınmamıştır. Bu alfabenin eksik yönü buydu.

Sahaların kullandığı alfabeler şu şekilde tarihlendirilmiştir:

Latin alfabesi;

1. 1920'lerin başına kadar - Kiril alfabesine dayalı yazı;
2. 1917-1929 - Novgorodov'un yazılarına göre
3. 1929-1939 yılları – Latin alfabesine dayalı tek alfabe;
4. 1939'dan beri - Kiril alfabesine dayalı alfabe (Yakutskix bukvarı, 2023).

2. Kiril grafikli Saha (Yakut) alfabesi.

Sahaca'nın ses sistemine karşılık gelen ilk alfabe O.N. Böhtlingk tarafından geliştirilmiştir. 1851'de Almanya'da Almanca olarak "*Über die Sprache der Jakuten*" (Yakutların Dili Üzerine) kitabını ilk kez yayımladı. O.N. Böhtlingk, genel olarak Sahaca'yı veya diğer Türk dillerini bilmiyordu. O, ünlü bir Sanskrit bilgini idi (Böhtlingk, 1851:41).

Sahalar 1924'ten 1939'a kadar Latin alfabesini ve 1939'dan itibaren Kiril alfabesini kullandılar (Zaxarov, 2014:6). Cumhuriyet, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olduğu için Rusça, Sahaca ile birlikte devlet dili olarak kabul edilmiştir. Saha alfabesi Kiril alfabesine göre, oluşturulmuştur. Sahaları XIX. yüzyılın başlarına kadar edebî bir dilleri yoktu ve bu

nedenle alfabeleri de yoktu. Çarlık Rusyası tarafından gönderilen misyonerler ve hükümet yetkilileri, resmî ve dinî yazılar için alfabenin geliştirilmesi çalışmalarını başlatmıştı. Rus alfabesi dışında Sahaca için özel olarak oluşturulan ilk alfabe 1851 yılında O.N. Böhtlingk tarafından geliştirilmiştir. Bu alfabeyi 1899'da E.K.Pekarskiy ve 1908'de V. Radlov geliştirmeye çalıştı. Daha sonra 1924 yılında mevcut alfabaya büyük harfler ve noktalama işaretleri eklendi. 1917'da Latin alfabesine geçilse de Rusya'nın artan baskısı ile günümüzde halen kullanılmakta olan Saha Kiril alfabesinin Sovyet devleti tarafından oluşturulan bir komisyonla son halinde modern Saha alfabesi kullanılmıştır. 1939'da modern alfabaya "Ңh, НН, Өө, Ыы, Уу" harfleri eklendi. Saha alfabesindeki Ңҗ harfleri bildiğimiz Ğğ sesini ifade etmektedir.

O.N. Böhtlingk tarafından derlenen Saha alfabesinde, Sahaca'nın tüm fonemleri Rus alfabesine dayalı olarak yazıya yansıtılmıştır. Bu alfabede 29 harf vardı. O.N. Böhtlingk bir Sanskritolog olduğu için alfabeyi Sanskrit alfabesiyle aynı şekilde düzenledi. Bu nedenle, bu tabloda önce ünlüler, sonra ünsüzler verilmiştir. Uzun ünsüzleri ifade etmek için o ünsüzü temsil eden ses iki kez yazıldı. Çift ünlüler yanlarına ünlüleri gösteren işaretler yazılarak, uzun ünlüler ise harfin üzerine çizgi çekilerek gösterildi. O.N. Böhtlingk'in alfabesinin dezavantajı, yumuşak "L" sesi için ayrı bir "L" işaretinin bulunması idi.

1917 yılına kadar O.N. Böhtlingk, N.K. Katanov (1897), S.V. Yastremski (1900), E.K.Pekariski (1907), V.Ionov'un (1907) alfabelerini görebilirsiniz. Ancak bu alfabelerin O.N. Böhtlingk'in alfabesinden çok az farklı olduğu belirtilmelidir. 13 ciltlik "Yakut Dili Sözlüğü" (1907-1930) E.K. Pekarskiy tarafından derlenen alfabeyle yazılmıştır.

1953 yılında Yakutsk şehrinde Pravoslav dini kitaplarını Sahaca'ya çevirmek için özel bir komite kurulmuş ve bu komiteye Sahaca'yı iyi bilen D. Hitrov atanmıştır. Dini metinleri çevirmek için D.Hitrov'un özel bir alfabe tasarlaması gerekiyordu. O.N. Böhtlingk gibi o da Rus alfabesini temel aldı ve harfleri Yakutçaya özgü belirli sesleri ifade edecek şekilde uyarladı.

D.Hitrov'un derlediği Saha alfabesinde 29 harf vardır, bu alfabenin eksikliklerinden biri de ф (F), Нъ (n) ve h seslerini gösteren işaretlerin olmaması idi. Ayrıca aynı harfle bir değil iki fonem ifade etmesi de bu alfabenin dezavantajlarından biri sayılabilir. Aslında yazıda olmayan в, з, ж, ф, ы, ы, ы harfleri de bu alfabede kullanılmıştır.

Bu alfabe kullanılarak birçok dini kitap yazılmıştır. Ek olarak, D.Hitrov'a, Sahaların yanı sıra din adamlarının da kullanması için pratik bir dilbilgisi kitabı yazması görevi verilmiştir. 1858'de Moskova'da bu alfabeyle "*Yakut Dilinin Grameri*" basıldı. Tercüme heyetinin çalışmaları sonucunda 100'den fazla dini kitap Saha'caya çevrildi. Çünkü Ortodoks kilisesi, tüm dini kitapların D.Pitrov tarafından derlenen alfabeyle yazılmasını resmen kabul etmişti. Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısından 1917 yılına kadar Rus grafikli iki Saha alfabesinin kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan biri O.N. Böhtlingk'in (1851-1917) alfabesi, diğeri ise D.Hitrov'un (1858-1917) alfabesidir. 1917'den 1939'a kadar Sahalar Latin alfabesini kullandılar. XX. yüzyılın 30'lu yıllarından itibaren Sovyet İmparatorluğu'nda Kiril alfabesine geçiş süreci başlamıştır. Bu, Moskova tarafından desteklenen bir harekâttı. Kiril alfabesiyle yazılan Saha alfabesi 32 harften oluşuyordu. Uzun tartışmalardan sonra bu alfabaya Sahaca'nın belirli seslerini temsil eden grafik semboller eklenmiştir. Şu anda Kiril harfli Saha alfabesinde 40 harf bulunmaktadır. Bunlardan ф (f), дъ (c), нь (n), њ (ng), ө(ö), ү(ü) sesleri Saha diline ait özel seslerdir. Ж (j), в (v), з (z), ы (ç), ы (ş), ы (çş) ъ, в, е (e), ю (yu), я (ya) alfabesinin harfleri yalnızca Rusçadan alınan seslerin bileşiminde kullanılır. Sahacaya (Yakutçaya) özgü ünlü bileşimleri (ыа, иэ, yo, үө) harf kombinasyonlarıyla ifade edilir. Ünlünün uzunluğunu yansıtmak için ünlüyü temsil eden harf iki kez yazılır (uu, yy, өө, aa, ee, ыы, oo, үү).

1939'da kabul edilen Kiril grafikli Saha alfabesi bugün hâlâ kullanılmaktadır.

Saha alfabesinde nazal n (ŋ) sesini ifade etmek için iki işaret нь (n), н (ng) kullanılmaktadır;

Halen kullanılmakta olan Kiril grafikli Saha alfabesine şu harfler dâhildir: Аа Бб Вв Гг Ёё Дд Дьдь Ее Ёё Жж Зз Ии Йй Кк Лл Мм Нн Нг Нь нь Оо Өө Пп Рр Сс Hh Тт Уу Үү Фф Хх Цц Чч Шш Щщ Ъь Ыы Ьь Ээ Юю Яя.

Kiril grafikli Saha (Yakut) alfabesinin birkaç dezavantajı vardır.

1. Sahaca normal j sesinden farklı, nazal bir j sesine sahiptir. Ancak bu alfabede bunun için ayrı bir işaret yoktu; Düzenli j ve nazal j'nin ayrı sesler olduğu ve kelimenin anlamını değiştirebileceği unutulmamalıdır;

2. Uzun ünlü, ünsüz ve ya diftongların (ses bileşenlerinin) iki harfle işaret edilmesi;

3. Rusçaya özgü я (ya), ю (yu), е (e) işaretlerinin Saha alfabesinde olması fazlalıktan başka birşey değildir.

Tüm bu kusurlara rağmen kiril grafikli Saha alfabesi Yakutçanın ses sistemini yansıtabilmektedir.

3. Latin Grafikli Saha (Yakut) alfabesi.

Türk halkları arasında Latin alfabesini ilk kullananlar Yakutlardır. 22 yıl (1917-1939) bu alfabeyi kullandılar. Diğer bir deyişle, birçok Türk halkı Arap alfabesinin varlığını tartışırken Sahalar Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmişlerdir. 100 yıl (1817-1917) Kiril alfabesini kullanmalarına rağmen kendilerine Latin alfabesine geçme hedefini koydular. Sahalar Latin alfabesine geçişi sömürülen ve ezilen kendi özgürlüklerinin ve eşitliklerinin bir işareti olarak görüyorlardı. Mart 1917'de, o zamanlar Petrograd Üniversitesi'nde öğrenci olan ilk Saha dilbilimcisi Semyon Andreyeviç Novgorodov, Latin alfabesine dayalı Saha alfabesini hazırladı. Aynı zamanda, S.A. Novgorodov güçlü bir sosyal ve bilimsel faaliyet gerçekleştirdi. Yakut bölgesinin bilimsel-araştırma departmanına ve dil departmanına başkanlık etti, Yakutistan'ın doğu ülkelerinde bilimsel bir geziye katıldı, siyasi ve pedagojik kurslarda dersler verdi, hazırlık komisyonunun başkanı olarak çalıştı. Sahaca ders kitapları yazdı.

Semyon Novgorodov, yeni bir Saha alfabesi oluşturmak için çeşitli yazı sistemlerini inceledi. Uzun aramalardan sonra uluslararası fonetik alfabeye ilgi duydu. O, Saha alfabesinin kabul edilmesine çalıştı.

1936'da Saha alfabesinde yeni bir reform taslağı geliştirildi. Projeye göre uzun ünlülerin bir makron ile gösterilmesi önerildi. Ancak bu proje hiçbir zaman uygulanmadı (Proekt, 1937:10).

S.A. Novgorodov'un Projesi Yakut yönetimi tarafından memnuniyetle karşılandı. 1917 sonbaharında S.A. Novgorodov tarafından yazılan "Alifba" ders kitabı yayınlandı. Ders kitabı yazarın kendi alfabesine göre yazılmıştır. Unutulmamalıdır ki S.A. Novgorodov tarafından hazırlanan "Alifba" ders kitabı, Sahalar arasında cehaletle mücadelede önemli bir iş yaptı. Böylece XX. yüzyılın 20'li yıllarından itibaren S.A. Novgorodov tarafından derlenen alfabe Latin alfabesine dayanıyordu; bu alfabe ile okullarda ana dili öğretilmiş ve bu alfabe ile yaşlı nüfus arasında mücadele başlamıştır. Bu alfabe fonetik ilkeye dayanıyordu ve Sahaca'nın yazılı olarak doğru bir şekilde ifade edilmesini sağlıyordu. Yazar, yazılı herhangi bir kural olmasına karşıydı. Novgorodov, yazıda yazım ve noktalama işaretleri olduğunu reddetti. Bu konudaki duruşu şöyle idi: "Duyduğun gibi yaz!" (Novgorodov, 1978:34). Konuşma akışındaki seslerin incelenmesi açısından kendi tasarladığı Latin harfleriyle Sahaca yazmak daha doğrudur. Bu nedenle kelimenin başında, ortasında ve sonunda görülen tüm sesler yazıya yansıtılmalıdır. S. A. Novgorodov'un amacı, yalnızca fonetik ilkeye dayalı böyle bir yazı sistemi önermektir. Yazara göre yazı bu ilkeye dayandığında daha demokratik oluyor ve halk

kitlelerine daha çabuk ulaşıyor. S. A. Novgorodov'un bu alfabeye yazdığı metin örnekleri ortaya çıktıkları günden itibaren Yakut bilim adamları arasında ciddi tartışmalara neden olmuştur. Dolayısıyla S. A. Novgorodov'un Latin alfabesine dayalı olarak derlediği bu yazı sisteminin eksiklikleri Saha aydınları tarafından eleştirilmiştir. Bu alfabede ünlü ve ünsüz seslerin uzunluğu harften sonra konulan iki nokta ile ifade edilirdi. (a:) (k:) ve b.

Bu alfabede diftonglar ve ünlü sesleri temsil eden harflerin özel olarak birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve ayrı grafik işaretler olarak kabul edilmiş işaretler vardı. Birleşik harfler dahil, Saha alfabesinde S.A. Novgorodov tarafından dâhil edilen uluslararası transkripsiyon temelinde derlenen 33 harf vardı (Novgorodov, 1978:64). Bu alfabede büyük harflerin olmaması okumayı zorlaştırmakta, iki ayrı cümleyi karıştırmakta idi. Aynı zamanda bu yazıda noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Büyük harflerin olmaması özel isimlerin ayırt edilmesini de engellemiştir. Alfabedeki harflerin birbirine benzemesi nedeniyle yazımı ve okunması da zorluklara neden olmuştur. Saha aydınları, S.A. Novgorodov'un bu alfabesini geliştirmek için çeşitli alfabe projeleri önerdiler. Ayrıca Kiril alfabesine geri dönülmesi de önerildi. Örneğin, önde gelen Saha yazarı, halkbilimci ve dilbilimci A. Y. Kulakovsky böyle bir teklifte bulundu. Ancak ne A. Y. Kulakovsky'nin ne de Saha alfabesini Kiril alfabesine göre derleyen diğer dilbilimcilerin önerdiği projeler kabul edilmedi. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Sahalar özgürlüklerinin ve birliklerinin ilk işaretlerini Latin alfabesinde görmüşlerdir. Uzun süre Rus İmparatorluğu tarafından baskı altına alınan bir halk olan Sahalar için bu durum doğal karşılanabilirdi.

1920-1921 öğretim yılında bu alfabe resmi olarak okul müfredatına alınmış, Sahaca (Yakut dilinde) çıkan *Mançar* gazetesine yayınlanmıştır. 1923'te Novgorodova alfabesinin "orijinal" versiyonu için yazı tipleri üretti ve kitap yayıncılığı yeni bir döneme girdi. Aynı zamanda, bir dizi Yakut bilim adamı ve yazarı (özellikle A.E. Kulakovsky), alfabenin kaldırılmasını ve Kiril alfabesine dayalı yazının getirilmesini savundu (Novgorodov, 1978:45).

1924'te hükümet, Yakut aydınlarının ilgi ve talebini dikkate alarak Saha Merkez Yürütme Komitesi bünyesinde bir Yakut yazı konseyi kurdu. Bu konseye Yakut yazar P.A.Oyunskiyn başkanlık ediyordu (Zaxarov, 2014:6). Aynı yıl konsey kararı ile S.A.Novgorodov tarafından derlenen alfabede bir takım değişiklikler yapıldı; büyük harfler, noktalama işaretleri kullanılmaya başlandı ve bazı grafikler değiştirildi. Bu değişikliklerden sonra S.A. Novgorodov'un alfabesi 1929 yılına kadar kullanıldı. Bu dönemde Latin alfabesinin benimsenmesi cehaletin ortadan kaldırılmasında büyük rol oynadı. Pek çok kitap yayımlandı, Sahaların yazı kültürü gelişti. Saha edebiyatının kurucuları olan yetenekli Saha yazarları, A.Y. Kulakovsky, A.I. Sofranov ve N.D. Neustroyev'in eserleri bu dönemde yayımlandı. Genç Saha yazarlarından P.A.Oyunskiy, S.R.Kulachikov-Ellyay, H.Y.Mordinov'un ilk eserleri S.A.Novgorodov alfabesiyle yayımlandı. Bütün bunlar, tasarladığı alfabenin Saha yazı kültürünün gelişmesinde büyük rol oynadığını göstermektedir. Bu alfabenin saf bir Latin alfabesi olarak kabul edilemeyeceğini söylemeye gerek yok. Çünkü bu alfabe sadece Latin alfabesini değil diğer harfleri de barındırıyordu (ш, w, η). Özellikle uluslararası fonetik grafemlere de burada yer verilmiştir.

Bilindiği gibi 1926 yılında Bakü'de I. Türkoloji Kurultay toplanmıştır. Bu Kurultay'a 131 delege katıldı. Tataristan ve Çuvaş Cumhuriyeti'nden Özbekistan'a ve Kuzey Kafkasya Türk halklarından Yakutistan'a kadar SSCB'nin tüm Türk-Tatar halkları temsil edildi. Ayrıca birçok Rus akademisyenin yanı sıra yabancı bilim adamları (2 Türk, 1 Macar profesör, 2 Alman, 1 Avusturyalı ve 1 İranlı Profesör) Kongre çalışmalarında aktif rol aldı. Kurultay'da alınan kararlardan biri de Türk halklarının alfabeleri hakkındaydı. Bu kararda, daha önce Arap alfabesini kullanan Türk halklarının (Azerbaycan, Özbek, Tatar, Başkurt ve b.) alfabelerinin yanı sıra yeni oluşturulan diğer alfabelerin Latin alfabesine dayalı olarak yeniden oluşturulması önerildi (Bakü Türkoloji Kurultayı, 2006:10) Bu bağlamda, Yeni Türk

Alfabetinin Tüm Birlikler Merkez Komitesi kuruldu. 1927'de aynı kurum, tüm Türk halklarının Latin alfabesine dayalı alfabe projelerinin birleştirilmiş versiyonlarını onayladı. Latin harfli Saha alfabesi bu kuruma sunulmadığı için onaylanmadı. Mesele şu ki, o zamanlar Latin harfli Saha alfabesi halk tarafından hararetle tartışılıyordu. Bazı dilbilimciler, S.A.Novgorodov tarafından derlenen alfabenin geliştirilmiş versiyonunun (1924) kalmasını talep etti. Bazı dilbilimciler, diğer Türk halklarının alfabelerine uyarlanmış Latin harfli Saha alfabesini tercih etti. Bu tartışma nedeniyle, Yakutistan'da birleşik Latin harfli Saha alfabesinin benimsenmesi biraz gecikti. Mart 1929'da Saha (Yakut) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümetinin kararıyla Latin harflerine dayalı bütün Türklerin kullandığı alfabeti Yakut alfabesinin grafik temeli olarak kabul edildi.

Yeni alfabede Sahaca'nın ses sistemini ifade edebilmek için bütün Türklerin kullandığı alfabeğe bazı değişiklikler yapılmıştır. Alfabe, S.A. Novgorodov'un alfabetinden oldukça farklıydı. S.A. Novgorodov'un alfabetinde Saha'ya ait diftongları ifade etmek için özel harfler kullanılırken yeni alfabede bunlar harf kombinasyonları ile verildi. Ünlü ve ünsüz seslerin uzunluğunu belirtmek için yeni alfabede sesi gösteren harf iki kez yazılmaya başlandı. Örneğin (aa), (oo), (кк) ve b (Pempov, 1972: 214). S.A. Novgorodov'un alfabetinde, ünlü ve ünsüz seslerin uzunluğunu belirtmek için iki nokta üst üste kullanılmıştır. F (ф), ş (ш) v (в), z (з), j (ж) harfleri de yeni Türk alfabetinde yer almıştır. Bu harfleri temsil eden sesler Sahaca'da olmadığı halde bazı Yakut dilbilimciler tarafından alfabeğe dâhil edilmiştir. Bu harfleri yedek grafikler olarak kullandılar. Ancak yeni Yakut alfabesinin yürürlükte olduğu 10 yıl boyunca (1929-1939) bu yedek harfler kullanılmadı.

Ne yazık ki Sovyet Sosyalist Birliği'nin kurulmasından sonra devlet, Türklerin birlik ve eşitliğinin artacağından korkarak topluca Kiril alfabetine geçme kararı almış, bu durum hem Türk halkının kendi geçmişi ile bağlarının kopmasına hem de Türk halkının birbirleri ile kültürel bağlarının kopmasına neden olmuştur. 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'ne katılan Türk halkları Kiril alfabetini kullandılar.

Yakutistan'da her yıl 13 Şubat'ta Anadil ve Yazı Günü kutlanır. Bu karar ilk cumhurbaşkanı Mihail Nikolayev'in kararnamesi ile tahsis edildi. Tarih, ilk Yakut dilbilimci-bilim adamı, pedagoğ, demokrat, kitle edebiyatının kurucusu, Sahaca ilk ders kitaplarının yazarı Semyon Novgorodov'un doğum gününe adanmıştır (Den radnova yazıka i pismennosti v Yakutiya, 2023).

Resim 1. Latin Grafikli Yakut alfabesi (S.A.Novgorodov)

4. Sonuç.

Türk halkları içerisinde Latin Grafikli alfabe kabul eden ve kullanan ilk Sahalar (Yakutlar) olmuştur. Sahalar (Yakutlar) özgürlüklerinin ve birliklerinin ilk işaretlerini Latin alfabesinde görmüşlerdir. Uzun süre Rus İmparatorluğu tarafından baskı altına alınan bir halk olan Yakutlar ilk yazılı eserleri Kiril grafikli alfabe ile yazmışlar. Siyasi olaylardan dolayı defalarca alfabe değişen Yakutlar sonunda 40 işaretten ibaret Kiril alfabesini kabul etmiş ve hâlen kullanılmaktadırlar. Bu alfabelerin her birinin avantajları ve dezavantajları olmuştur. Öyle ki halen kullanılan Kiril grafikli Saha alfabesinin bir takım kusurlu tarafları olsa da Sahaca'nın kendine özgü ses sistemini yansıtabilmektedir.

Kaynaklar

Baraxov İ, (1999), *K uniŋcirovannomu tyurkskomu alfavitu iz istorii yakutskoy pisminnosti*. Erişim tarihi: 10. 08. 2023, <http://ilin-yakutsk.narod.ru/1999-12/50.htm>

Böhtlingk, O. (1851). *Über die Sprache der Jakuten*. Saint-Peterburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

I. Bakü Türkoloji Kurultayı. (2006). *Bibliyografiya*. Bakü: Bilim

Novgorodov S.A. (1978). *Po povodu poiskov tranŋkripcii dlya narodov, ne imeyuşix pismennosti*, Moskva, Nauka.

Novgorodov S.A. *Yakutskix Bukvarı*. (10.08.2023). Erişim Adresi: <https://www.svf.ru/universitet/rukovodstvo-i-struktura/instituty/pi/news/%D0%AF%D0%BA%D1%83%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C.pdf>

Petrov, N. E. (1972). *Alfavıt yakutskovo yazıkı. Vaprosı soverşenstovaniya alfavıtoı tyurkskix yazıkov SSSB*. Moskova: Nauka Вопросы.

Yakutskix Yazıkax. (10.08.2023). Erişim tarihi: <https://vivaldi.nlr.ru/bx000022489/view/?#page=3>

Zaxarova, T.V. (2014). İz istorii yakutskovo alfavıta. *Severe-vastoçniy vestnik*. S.1(8). (10.08.2023). Erişim Adresi: <file:///C:/Users/Dilber/Downloads/iz-istorii-yakutskogo-alfavıta.pdf>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.